

ДУШЭН ЖЭЛ СОО ХҮДЭЛНЭ

АЙМШАГТАЙ ҮЕ САГАЙ БУСАХАГУЙН ТУЛА

Мунчо хүн бүхэн дунда хургуулиа хурааж гараад. Ши мунчо хуралсахаа байхаш, али хурааж байнаш. Тимизэж мэдэж аба: түүрүүшн бунрад эхнэр багшаран иргэн Жалма Жамсаранова Пилунова-Жамцарано байгаа. Ши театрт дуртайш, искусствээр нийрхонхон. Бэлгэ шадварна уран найхандан хүмний мунд түүрүүшн бунрад зүрхигшдэй иргэн байхан юм. Үдэр бүрн гэгээтэ, журналинуудыг уншажа, эрдэм мэдэсээ дэсхэлүүлнэ— хадууца абын: Ж. Ж. Пилунова-Жамцарано бунрад эхнэрнүүдэй дундааа түүрүүшн журналистуудай иргэн байгаа юм.

Улад зонийнай өмгөрөл болохо энэ хүн гушаад онуудай хашалган хамалганда абтажа, сьбдэг хүйтэн Кошымдаа, Красноярск шадарай намаг налхитай бар хубишдэ арбан дүрбэн жил үнэгэрго. Тимиздэ инаг нухарын Михаил Пилунов мун хашалган хамалганда туугдэн, Иесерго бусаггүй. Ори гариса Цэдэб хубуунинь эхэ, эсэгшээ таһарика, кардай дайсадай үхйибуун гүүлжэ, доромжолуулан, үбшэндэ нэрбэгдэжэ, наһа бараа хэн.

«Хара хирээ» руу орохо баатан болоо хэн. Цэдэб түрэмдэ абашажа, Пилунова-Жамцаранова олон хүний шэгээтэй камера руу хаажархба. Хүгшэд, эдиргэхэд, цыган намгад, хулиганууд— тоо томошгүй эндэ алашй! Хараахыгүгү хаа, бэе яншуу үбдэжэ, тэрээн тухай хануулаха, хүнииндөө нойр элэмжэ, голмодой халуун нүдмэсэ нэрэ хураггүй гөрхөлжэ, тэрэ жэлүүдэ ойдонд нэрэгэнэ.

1937 оной септeмбрийн нэгдэ үдэшэ, Михаил Мионович Пилунов колхоз, совхозуудта хүдөө ажыхын техникэ хэлтсэгдэ албанай түрүүлгшэ энэ тула төрөа хурялган үедэ Ага нуртагаар яважа, халуун ханада хамхалсаад, тэрэ үдэр гэрээтэ эргэн байгаа. Гэр бүлн Юрий нэ үдэшэ, Жалма сай англана. Энэ үедэ үддэ тоншо орохо. Нээхэдэнэ, хоёр хүн орохо эрээ нэбэй.

Михайл Пилунов!— гэжэ нэгэнниин асууба.

— Тимизэ, гэдэ Пилунов үдэһэй бодобо.— Юун болобо? — Та баригдажа хаагдажа боллобо, — гэдэ, тэдэнэр арестовалха ордер харьбаба.

Бүхэл хүнииндөө тэдэнэр гэр соонь урбуулба, онгилбо, совет засагта харша номуудыг бодбэрэ хэбэртэй. Гэдэ юу олохоб даа. Үүрэй хиралхын Урда тээ Михаил Пилуновы «хара хирээ» гэжэ нэршлэн бүтүү байа машина руу хуулгад, «хара хирээ» гэжэ немцкэ системн буу, арбан портфельн абаад, тэдэнэр ошобо. «Бида ямарыш муу юумэ хээргүйдэй, үнэн сэжэмнэй заабол эхирхэ!»— гэжэ хашхарһаар Жалма хубуунтээ үлөө хэн.

Үбгэнэйгоо, эсэгшнээ— хаагданан сөгһаа хойшо эдэ хоёртой ажалнуушын хүшэр хүнмэдэ болобо. Уйлсоор явахада, урдаһаань эрэгжэ яваһан танилын уулахагүйн тула үйлсын нүгөө хажууда гаралха. «Пилунов тухаалгаа. Найһаа саша, наһаһаа нааһаа эдэ бүгдэ бай. Минчо номай арадай дайсан гэгээр хинэ өг гү!»— гэжэ мэтээр бодомжолоод, хүн зон айдга хэн. Нойрэй харын хүйтэндэ эдэниин «арадай дайсанай гэр бүл гэшээтэ» гэдэ, байража сүлөөлхын дээршээ баадхаба. Жалма хул мурөө алдартараа гэр байра бэдэрээ бэлэй. Хүн зон эдэнэрэ гэрээтэ оруулхала айка, гэбшье, хоёр оронной ба стөлий багтахта зайтай урса гэрэн олдожо, эзэндэн, һара бүри аяар зуун түхэриг түлэхэ хэлсээтэйгээр эдэ хоёр байрлаа хэн.

Жалма Жамсаранова энэ үедэ «Бунрад-Монголой үнэн» газетын редакцията хүдөө ажыхын таһагыг дааһаар худлээрмэрижэ байгаа. Урда тээн совет партийна хургууланда багшаалад, 1934 онд редакцията амалда орожо, литература худлээрмэрижшөө таһагыг дааһаа хүрээтэ ургаа хэн. Редакцията худлээрмэрижэ байхала урдаһаа гэгээтэ үзэг бэшгээ хэлэжэ, хуушан монгол бэшгээгшэ болжико, Европодо мэдэжэ лата үзэг дээрэ гаржа эхилхэн байгаа. Жалма Жамсаранова хүдөө ажыхын тэмдэгэ статья, репортаж, зургалнуудыг хурса гуурһаар бэшгээдэ, энэ үзэг бэшгэй һайн мэдэхэ һэн тула редакцията хүндэтэй худлээрмэрижшэ бэлэй.

Хүдэрмэний хайшан өбөгшөө, юун гэжэ гэмнээ гэдэ мэдэхэ гэхэдэнэ, хыншы юушы хэлэжэгүй. Тэдэ нөггэтэ НКВД-гэй худлээрмэрижшэ Осипов Пилунова-Жамцаранова амалһаан дууджа, «үбшэндэ эдэ хоол, хубсаһа дамжуулаха һанаа һаа, үгэгтэй» гэбэ. «Мэнэ гэнээр суглуулдаг эрээхэб»,— гэдэ, Жалма гэрээтэ шамдаба. Хойноһоонь милиционер дахжа ошобо. Жалмын ханшыг байрһаань мэдэхгүй байжа, мэдэхын тула эдэнэр нимэ аргаар элирүүлхэн байгаа. Тимиздэ лэ 1938 оной январин 13-най хүн үүднөө тоношо, Жалма Жамсаранова хүн болохо бододорой гэжэ хубуундэ захаад лэ, сагдаанарта туугдан,

«Хара хирээ» руу орохо баатан болоо хэн. Цэдэб түрэмдэ абашажа, Пилунова-Жамцаранова олон хүний шэгээтэй камера руу хаажархба. Хүгшэд, эдиргэхэд, цыган намгад, хулиганууд— тоо томошгүй эндэ алашй! Хараахыгүгү хаа, бэе яншуу үбдэжэ, тэрээн тухай хануулаха, хүнииндөө нойр элэмжэ, голмодой халуун нүдмэсэ нэрэ хураггүй гөрхөлжэ, тэрэ жэлүүдэ ойдонд нэрэгэнэ.

1937 оной септeмбрийн нэгдэ үдэшэ, Михаил Мионович Пилунов колхоз, совхозуудта хүдөө ажыхын техникэ хэлтсэгдэ албанай түрүүлгшэ энэ тула төрөа хурялган үедэ Ага нуртагаар яважа, халуун ханада хамхалсаад, тэрэ үдэр гэрээтэ эргэн байгаа. Гэр бүлн Юрий нэ үдэшэ, Жалма сай англана. Энэ үедэ үддэ тоншо орохо. Нээхэдэнэ, хоёр хүн орохо эрээ нэбэй.

Михайл Пилунов!— гэжэ нэгэнниин асууба.

— Тимизэ, гэдэ Пилунов үдэһэй бодобо.— Юун болобо? — Та баригдажа хаагдажа боллобо, — гэдэ, тэдэнэр арестовалха ордер харьбаба.

Бүхэл хүнииндөө тэдэнэр гэр соонь урбуулба, онгилбо, совет засагта харша номуудыг бодбэрэ хэбэртэй. Гэдэ юу олохоб даа. Үүрэй хиралхын Урда тээ Михаил Пилуновы «хара хирээ» гэжэ нэршлэн бүтүү байа машина руу хуулгад, «хара хирээ» гэжэ немцкэ системн буу, арбан портфельн абаад, тэдэнэр ошобо. «Бида ямарыш муу юумэ хээргүйдэй, үнэн сэжэмнэй заабол эхирхэ!»— гэжэ хашхарһаар Жалма хубуунтээ үлөө хэн.

Үбгэнэйгоо, эсэгшнээ— хаагданан сөгһаа хойшо эдэ хоёртой ажалнуушын хүшэр хүнмэдэ болобо. Уйлсоор явахада, урдаһаань эрэгжэ яваһан танилын уулахагүйн тула үйлсын нүгөө хажууда гаралха. «Пилунов тухаалгаа. Найһаа саша, наһаһаа нааһаа эдэ бүгдэ бай. Минчо номай арадай дайсан гэгээр хинэ өг гү!»— гэжэ мэтээр бодомжолоод, хүн зон айдга хэн. Нойрэй харын хүйтэндэ эдэниин «арадай дайсанай гэр бүл гэшээтэ» гэдэ, байража сүлөөлхын дээршээ баадхаба. Жалма хул мурөө алдартараа гэр байра бэдэрээ бэлэй. Хүн зон эдэнэрэ гэрээтэ оруулхала айка, гэбшье, хоёр оронной ба стөлий багтахта зайтай урса гэрэн олдожо, эзэндэн, һара бүри аяар зуун түхэриг түлэхэ хэлсээтэйгээр эдэ хоёр байрлаа хэн.

Жалма Жамсаранова энэ үедэ «Бунрад-Монголой үнэн» газетын редакцията хүдөө ажыхын таһагыг дааһаар худлээрмэрижэ байгаа. Урда тээн совет партийна хургууланда багшаалад, 1934 онд редакцията амалда орожо, литература худлээрмэрижшөө таһагыг дааһаа хүрээтэ ургаа хэн. Редакцията худлээрмэрижэ байхала урдаһаа гэгээтэ үзэг бэшгээ хэлэжэ, хуушан монгол бэшгээгшэ болжико, Европодо мэдэжэ лата үзэг дээрэ гаржа эхилхэн байгаа. Жалма Жамсаранова хүдөө ажыхын тэмдэгэ статья, репортаж, зургалнуудыг хурса гуурһаар бэшгээдэ, энэ үзэг бэшгэй һайн мэдэхэ һэн тула редакцията хүндэтэй худлээрмэрижшэ бэлэй.

Хүдэрмэний хайшан өбөгшөө, юун гэжэ гэмнээ гэдэ мэдэхэ гэхэдэнэ, хыншы юушы хэлэжэгүй. Тэдэ нөггэтэ НКВД-гэй худлээрмэрижшэ Осипов Пилунова-Жамцаранова амалһаан дууджа, «үбшэндэ эдэ хоол, хубсаһа дамжуулаха һанаа һаа, үгэгтэй» гэбэ. «Мэнэ гэнээр суглуулдаг эрээхэб»,— гэдэ, Жалма гэрээтэ шамдаба. Хойноһоонь милиционер дахжа ошобо. Жалмын ханшыг байрһаань мэдэхгүй байжа, мэдэхын тула эдэнэр нимэ аргаар элирүүлхэн байгаа. Тимиздэ лэ 1938 оной январин 13-най хүн үүднөө тоношо, Жалма Жамсаранова хүн болохо бододорой гэжэ хубуундэ захаад лэ, сагдаанарта туугдан,

ХУБИТАЯА ОРУУЛНА

БЕРЛИН. Үзэг бэшгээгүйдэлыг усадхаха хэрэгтэ Эхэнэрнүүдэй уахсооронд демократическа федерация ехэ хубитаяа оруулна. Дэлхийн түрүү үзэгтэй бүхэ хүснүүд энэ хэрэгтэ болото дээрнэ бөлүүлхын тула оролдоно гаргадаг юм. Үзэг бэшгэй нэбэй

ХАРАПЕ. Урда Африкын африкан национальна конгрессей хүтэлбэригшээ Нельсон Манделэй апартеидэ эсэргүү тэмсэллээ арасаад байгаа һаань, тэрэ сүлөөлгэдэжэ юм гэжэ ЮАР-эй президент Питер Бота дахинаа мэдүүлэбэ. Рэсис гүрэнэй толгойлохо Англиин журналист Девон Коутертой хооролдоходо, анзон тухай мэдээлэһэн байгаа. Энэ хооролдоон Урда

НАМАРАЙ ЯБУУЛГАНУУД

ВАШИНГТОН. Ороной вице-президент Джордж Бушын республиканска партиһаа США-гай президентлэ кандидатдаар боджүүлэхэ гэгэн намарай ябуулгануудаа президент Рейган эхилэбэ. Кентуни штатай Луисвиллд болон «Американ гегенлоий» жэл бүрин 70-дахэ сьсад дээрэ Рейган үгэ хэлэбэ.

НАЦИОНАЛЬНА ҺАЙНДЭР БОЛОО

НРЕ. Михайлэвградтай Пилуновтэй байшангай «Септeмбрийн галханууд» гэгэн хүүгдэй хатарай ансамбль гансаһы республика доторо бэшэ, мун холо саагур мэдэжэ болонхой.

ЗУРАГ ДЭЭРЭ: хатарай ансамбльта хабаадагшад. БТА—ТАСС-ай фото.

Вечный огонь

СОФИ. Болгарин Кырджали хотодо спортнаа трикотаж хубсаһа үйлэдбэ, илгын болгар совет түрүүшн заводой проекте зохохо худлээрмэрижшэ гэгэхэдэбэ. Тэндэ манга гаран хүнүүд худлэхэ, жэлдэ 2 миллион хэлэг спортнаа хубсаһа хунар үйлэдбэрилдэхэ болон материалуудыг өһөтэй ба хэлмэл утлага Советск Союзай предприятинууд эльгээгэдэ.

орондонь залуушуулай спортна хубсаһа хунар абадаг байха.

Софин Минералбанкһа ба СССР-эй Внешнеэкономбанкһа урһаар абтанан мунгөөр «булгарсовинвест» нэгдэлэй туһаламжаар тус завод баригдаха юм.

Мунчо жэлдэ баригдажа эхилдэ, хоёр элэлтэ хубсаһа хунар үйлэдбэрилжэ эхилэбэ. 1991 ондэ завод проектээр

хараалагданан хүсэндөө хүрдэгдэхэ. Болгар ба совет дэлгүүрнүүдэй хэрэгшэжүүлэхэ хөгжихаһаа гадна, продукция зарим хубын ондоо орууудта эльгээгдэхээр хараалагдана.

БУХАРЕСТ. Румынида Хара далайн эрэгдэй курортодо жэл бүри үнэгэрэгдэдэг «Мамала-88» гэжэ хүржээтэ конкурсын лауреатууд нэрлэгдэбэ. Дуун бай болон хүгэмэй фестивалда хэдэн арбаад залуу композиторнууд болон гүйдэхэдэ сугларна. Композиторнууд Ион Кристино болон Корнел Фугару, дуушан Флорин Апостол гэгшэд гол шэнгүүдэ хүртэбэ.

Конкурсда хабаадагшад шэнгээ дуу гүйсэхэдэ уялгагтай байгаа. Румынин хүнгэн хүгэмэй гол шэгшөө тодорхойлоһон шэнэ дуунууд уялгата һайхан байһаараа шалгарба.

ХАНОЙ, Вьетнамда Хоабин гэжэ томо ГЭС бариха байһан дүрбэн аймага гаран барилгадэй коллектив эмхэтэй лайнаар худлэгдэ юм. Объект юнжэй жэлэй туршада баригдажа байнахэ. Бээ даанхай байдалай сонсохогоддоо 43 жэлэй ойе бүхэ оронот тэмдэглэһэн һайндэрэй үдэрнүүдэ барилгын эршэ улам шэнгөдэбэ. Худлээрмэришэ болон

инженерно-техникэсэ хүдэлмэрилгшэд түрүүшн энергосистеме декабрийн 22-то худлэгшэ шиндэхэри абанхай. 5-6 һара со элгээхэ хүдэлмэригшэ улоошэ үдэрнүүдэ дүүргэхэ уялга абаа.

Хараалһан зорилгоёо дүүргэхын тулада ГЭС дээрэ бии байһан бүхэ неосунууд хэрэгшэглэгэнэ. Үйлэдбэригшэ эмхэтэй хэрэгшэ хуура ажыхын тоосгоной гурим нэбээрлэһынине шүхала үүргэ дүүргэбэ. Худлээрмэришэн бүхэн эсэсэй үндэр үрэ дунгүүдыг туйлаха (ТАСС).

ТОЛМИ

ТЭРЭ ХОЛЫН ХОНХОХОН

Он жилүүд ялан тургээр ошого гээдэ? Мэнэ хаяхан гулмар жаханууд бидээр хургуулин богоно алхаха ороод, түрүүшнээ багшын ударидалга дор эрдэм хургуулин орьёл оодэ дэбшлгээ эхилээ лэн хабди. Яахан уриханаар, хонгохоноор, зүрхэ сэдхэл уяруулаар эдэлээ гээшэ нэм — тэрэ холын хонхохон...

Наратый, сэлмэг намарый удэр байгаа. Иймэ олон зон соо байаа орохо зөөгүг байн ходоа ялалханаарышэ тээлмэрдээ нэн хаб. Угайхаддаа алдуу гаргажа, ондоо класс соо орошоод ябаханин, бээр ёлоолон жагсаалый дүүрээд, түрүүшнээ эхилшээн хонго хоорондоо, сонин хамууда урдикэ ээллэн хуритал хахасаха баатай болоо бэлэб.

Тэрэ хонхохон, хургуулин классууд соо орохишнай урихан хонхохон мүнөөшэ эдэллээр. Тийхэдэ баатарый удэр ээллэн ушоо нэгэ хонхохоной, хонгохоношэ хаа, гунгай хунгайн хэлбэрийтэ абантай нэгдэхэ, хургуулин хонхохоной хонгохоношэ хонгохоношэ ходо шэнхэнэмин дууддаг.

Иланга мүнөө, Эрдэм мэдэсын удэр гээд сонсохогодон сентябрийн нэгдэй удэр эрхээдээ... Өөрийн хубууный эдэ бүхэ шатанууды дабан гараад, эжабайдалый үргэн замда гаранайшэ хаант, тэрэ холодо, сагай гун соо эдэллэн хонхын абган үнөөхий урин, дүтэ, ямарышэ гансал намда хабаатай ноуеса удаар дүүргэгдэнэн зандал.

Тэрэ холын хонхохоной жэнгирээдэ айкабар хустэйгөөр татамжа, «а» үзэг тухай эхин мэдээтэй боложо, арбан жэл соо хургуулин хурал, заагари абган бидээр хэр ябана ха гээшэбиди? Намданаа хурроо гүбди? Парбайнаа абга гүбди? Юуб гээдэ, амжалта-

дамнайшэ, урагшагүйдэлгэ дэмнайшэ хургуулиннай заабоол хабаатай байдаг гэшэл.

Хунай Жиргал тухай ойггосоо оорингышэ татахан мэргэжэлшээшэ гээшэ горитой хуури ээллэд гээд ханахаар агша. Туралхидый баалтаар орохо до, хурахада бэлэн байнаа шалтагаанаар, нүхэдөө ханаажа гү, али ямар нэгэ ондоо ушараар дээдэ хургуулида орошоод, тэрэнээ ябан, ошон дүүргэгшэ, ажалдаа хайша хэргээр хандадаг, худэлжэ байхан коллективийнгээ шидэлжэ байхан зорилгоууды лмар нэгэ тон холын, өөртэнэ отго хамаагүй юумэн гээд тоолодог олон зон ябадаг. Иланга залуушулай дунда... Энэ угаа голхорлоотой.

Мүнөө миний ханахаданин, арбадахы класста хуража байхаддаа, «Хан амар мэргэжэл шэлэхэб» гэнэн удхатай сочиенни бэшлэнээрээ, тийхэдэ ханаандан таарамжатайгаар харагдахан мэргэжэлээ тон үсөөн нүхэдэн шэллэнэн хэбэрлэй байша. Дүтэрхигээр абаад харахада, оройдоо 20—30 процент болодог гү, али үгэ гү? Газа таланаан хараха янзада юумэн хуу найн мэтэ аад, тиймэ бэшлэе байдаг ха юм.

Харин хургуулин богоно алхан гаража, эжабайдалый үргэн хэргээр алхалхаа бэлдэжэ байхан арбадахы классый хурагшад хэд, юуд болохо мэдээдэ байха, ёһотой даа. Миний нэгэ нүхэр хубуун багшын институт дүүргэе юм. Зүгээр гансаар удаан худэлөөгүй. Арый шамай хуралсагай нэгэ жэл соо өөргөөшэ,

хургагдаашэ зобоогоод, нийтин амжадалдаа эдэбхитэй байжа, ВЛКСМ-эй гэйкомдоо худэлдэг болоо. Тэрэ гэнэнээ хошоо нүхэрнй яахан олон ажал нэлээд даа? Юугээр худэлөөгүйнэ тоолоо хаа, дүйтэй байха гээд нүгөө нүхэрнй яахал зүб хэллэн байгаа хэ.

Миний ханахада, тэрэ хубуун бага наһанһаа хошоо мэргэжэл шэлээ, худэлжэ гэшые буруугаар ойлогдог байгаа гээшэ ха. Нэн түрүүн айкабар бэлитэй, ямарышэ тусгаар табисууртай хүн гээшэб гээд тэрэ өөргөө ханашоо. Тийхэдэ энээндээ үнэнхэ зүрхэнһөө эгтгээ. Хоёрдохөөр, иймэ хүн эжабайдалда гансата амжалта туйлаха артагай гэжэ бодоно бшуу. Энээндээ уламжалан, бүхэ юумэн тон бэлээр намда хүртээхэ зэргэтэй гээд тоолоно.

Бодото эжабайдал ондоо байгаа ааб даа. Тийхэдэ тойрохи эжабайдалыи, замданы ушархан хунууды гэмээдэг, муушалад, юумэн хуу тэрээндэ муу талаараа эрхэнэ гээд ханадаг, гансал өөр тухайга бодомжолодог, хубингаа аша туйныи түрүүшнй хуурида табигдаг, эжабайдалый оршон соогуур «иниэдэж» ябадаг хүн манай дунда бин болоно. Иймэ хараа бодолтой хүнийи гансата обсоороор бшуу байдаг. Юуб гээдэ, сагай ошохо бури тэрэ бодото шарайгаа ноужа хураана бшуу.

Эндэ өөрингөө арга боломжонудыи тон буруугаар сэглэнээр, сэглэдэг болонохоно буюу юумэн уламжалан. Энээний үндэһэн гүнзгийлээ ноулаатай. Нэн түрүүн гэр бүлээ, хара баһааныи хубуугээ онсо

бэлитэй, хүнөөл ха ондоо ха юм даа гээд хэлээд, үнэнхэ зүрхэнһөө тоолодог түрэлхид бин ха юм. Тийхэдэ энэ алдуушэ заһаха талаар хургуулида муртэй юумэнэй хэгдэдэгүг байхадан, өөргөө үндэрээр сэглэнэн зандаа хургуулиһаа гаража ошоно бшуу.

Үгэ хаа, гансал нарин бодомжин, өөртэши хэр ашатай, тунатай байхаб гээд лэ ханаһанай үндэһэн дээрэ мэргэжэл гээшэ ха. Иланга арбан класс гээшэ шэлэхэнь идхадэг, заал ха «дээшэ гарахынь», үндэр туйшал ээлжэ ябадалда үхбүүгээ шэгүүлдэг түрэлхид али олон ушарадэг. Үгышэ хаа, түрэлхидийгөө иргэнэй мэргэжэл заал хаа шлээхэ хан гээшэ баядхаа ябадалууд али олон дайралдадаг лэ бэш гү?

Эдэ олон шалтагаануудһаа уламжалан, эжаһаа ажалда инниэдэжэ ябадаг зон бин болоно. Эдэ бегони болоор соо худэлөө, түргэн амжалта, үндэр туйшал ээлжэ арга болжэ, багаар худэлөө, эхэ мунгэ олохо гэжэ оролдоходо, хүтэлбэрлэгшэдээ, сугтаа худэллэн хүнүүдтээ, ажалда «таарангүй», ондоо тээ ошоод али олон ябадаг лэ ха юм.

Гадна дээдэ хургуули дүүргээ хаа, эрэлтэй, найн мэргэжэлтэй болохо гэнэ багажана ханажа олон ушарта гансал хаалта хэжэ, Тухай мэргэжэл олгодог хургуулин гээд, курсунудта, училишунудта хураад гарахадаа, үндэр шалбаритай слесарь, токарь, фрезеровщик, барилгачан, хонирон, хаалишан болохыи урагшагүйдэнэ ябадал гээд тоолоо гээшэ отго тааргахгүй эба-

дал мүн. Арга боломжоёо хэм оон даа гээд хэлээд, үнэнхэ зүрхэн хоншонохоо бага мэдрэштэй зоотехник болоод ябадхаар хони үсхэбэрлгын мастер болоо хаа, өөртэше тунатай, гурэндэше ашатай байха бэш гү?

Эжабайдалда урагшагүйдэе гүүлээд зоной олонхын арга боломжонудаа саг соогоо зүбоор сэглээ, хэмжүүрлээ шадангүй, өөргөө хэмээд дээр гүр абган, бодомжолон эргэллэллэн зон гээд ханахаар агша.

Миний түрэл эхээр хоёр эхэ үхбүүдээ, хубуун басган хоёроо заал хаа хургаха гэжэ шиндээ. Тээд «гурбан» дээрээ хэнэ арай шамай хураһан гээд ямарышэ ябуула хээ хаань, институтда орохо арга боломжогүй байшоо. Яадаг, хоулаиынь медучилищида ороулаха ябадал гаргаба. Басагаа арай гэжэ сруулаа, хубуугээ бираагүй. Басаганинь хэдэн хара хураад, гэртээ ябадха. Ном үзэхэ хунгажаа үгыл байгаа ха. Ингээ арбан класс хоёр-гурбан жэлэй саана дүүргэнэн тээ хоёр муртэй ажалда хэнэй, ямар нэгэ хургуулида орохо ханаатай хэбэрлэй байдаг. Унэн дээрэ өөлдэнэн таараха мэргэжэлдэн хургуулиа дүүргэсээрнй хургаа хаа дээрэ байгаа гү гээд ханахаар нэн. Басаганинь өдөлшон, хубуунини автомобиль жолоошон болохо дуратай байгаа ха юм. Эндэ эмнй, абын дээгүүр ханаан үхбүүдтэнн наад болоо гээшэ.

Эндэ наһанайгаа зам, мэргэжэл шэлэхэдэ, юундэ урагшагүйдэбиди гээд ээрим нэгэ ханууһаны хараад үзэхэ нэдэлжэ хэдэгдэ. Тийхэдэ нэн

түрүүн бүлэ соо, удаан хургуулида энэ талаар удэр бүрийн худэлмэри ябуулаха ёһотой. Харин мүнөө тогтоод байхан байдал хангалтагүй. Иланга хотодо.

Миний хубуун хургуулинууд хоорондын хуралсаһай-үйлдэбрийн комбината даа кластүүдта ябаа нэн. Автолесарь болохо гэшынь тэндэнь үхбүүд охи абтаһан байжа, сантехник «болохо» баатай болоо нэн. Гэртээ ходо эблэрээд кранууддаа заһаха өөрын мэргэжэлтэни болохоной ха юм гээд, сэжынь хэлээд ханаа нэн. Зүгөөр... Хубууннай элдэб соргомуудыи ишжэ тишэнэ зөөххөө, муухай подвал болон барилгын талмайнуудыи арилгахаа бэш ямарышэ мэдээд абаагүй.

Мэргэжэлээ шэлэхэдэнь тунатай, үхбүүдыи нитэдэ тунатай ажалда эслүүхэ үялгатай энэ эмнй өөрингөө зорингодо харша үялга энэ ушарта амжалтагайгаар» бээлүүлээ ха. Үгэлэн үнэмшлэгынь абылаа хубуунингээ ошохогүйнэнь, юум гээд байгаариди! Абга гараагүй бэлэб.

Энэ худэлмэридэ бага согин юумэн отго үгы. Алише ха жууда, алише зиндээдээ... Эндэ түрэлхид, хургуули, басоо ажахиууд болон предпритиууд хамтаржа, нэгэ шэглэлтэй, залан шууд худэлмэри ябуулаха үялгатай болоно гээшэ. Энэ ушарта тэрэ холын хонхохоной жэнгирээнтэй хамта эрдэуингээ мэргэжэл шэлээ, амжалта, илалта туйлаха эрмээ бага найдаһантайгаар эхилжэ, манай ургамжа байгаа залуу үетэн эжабайдалый үргэн замда гаранайшэ хаа, юу хэжэ, хаана ошохо, юу шэлэхэ байһанаа хайнаар мэдэхэ ээрэгтэй.

Тэрэ холын хонхохонойуд абганай эдэлжэ бури этгилд найдалай, ханаһанаа хүсэлдүүлгын эхин бадаран мандаг лэ гээд ханахаар.

Ц. БАЛДАНОВ.

ХАЛУУН БАЯРАА

Энхидээг басагантаяа Монгол орондоо рико ердээ, тон хүндэтгээр үнэнхэ гайбди. Эдэ бүгэдээ «Буряд утга» ратайб.

Республиканска больницын врач-гинеколог Базароной бэшжэ үгэһэн зүүрэй райлагын байшангай патологин отделе хэмшлүүлээ, удаан тэндэ нарын бэлгээ. Отделение дагша И. С. Базароной эндэ худэлжэ байһан врач Н. Ю. Сестра А. А. Черняева, врачнууд В. Е. Юнова, акушернууд И. С. Алексеева, Котовицкова гэгшэдэй энэрхи дуурайтай түүе тэднэртэ эхын халуун амжалтануудыи, гэр бүлэдэнь аза мэсэбэй.

Халуун баяраа мэдүүлэн амаршалаа Улаан-Баатар.

Цыренжаб

Тэнгэри тулгандал, сэхэ оодоо тэгүүлнэ.

Тулдуунаймин гэрнүүднээ бааһан утаан.

Утаан бүхэн адли бэшэ, илгаатай.

Нэгэниин яаруу.

БҮХЭ БАРИЛДАН

Маталга, Мэхэ гохо, Балсангуудай Буйлданай, Нэтрүй нэгэний Нойтон дүхэ — Буряд бүхэ барилдан. Харахад, Хайшаал хүм даа — Тэрээгэр, Тэжэн голёо, Тэрэнии Томо нүхэрнй Гайхан байха гү! Гоголо!

Нэгэтэ...

ХҮХИЮУТЭЙ БАЛЬЗАК

Уран зохёолшоо Бальзак ноуудаа хэблүүлдэг нэгэ дунда эхэ урраг орожо ердээ: — Муухай байха даа, мсье, муухай байна. Намда һуудла үгэлэн гонорартайн хорин франкийн эмэл, худал мунган байба, — гэжэ ганирба ха. Хэблээй дарга үгэ дүүгүйгөөр, хэлбэлшнэй зэргээр шэнэ мунгэ барюулба. — Найн бэлэй! — гэмсээрээ гарахаа абдаһан Бальзагийи: — Хайрлыг, тээд худал мунгэе бусаагыт, гэжэ нүгөөдэнэ хаатуулба. — Үшөө гү! Тэдэниһэтнай хахасахын тулада нилдээ хүтэрэгдөө, — гэбэ Бальзак.

АБГАЗЫ, АДЯА, АБГАЙ...

Бадма-Базар Намсарайн үндэһэн изагүрта хабаатай тон һонирхолтой статья «Буряд үнэн» хаяхан толилоб. Аха нүхэрнй нилдээ шуухаа хоёрлодоной һабагша татаба гээшэ ааб даа.

Түрэл хэлээ, буряад арадайгаа ёһо заашлануудыи үзэхэ, гүнзгийгөөр шуудалха, бодомжолохо, мэдэхэ гэжэ хүсэл оролдолын хэгдэжэ байһан сагта, түрэл саданар тухай ойлгогмо юумэнэй гагаа тээ үлэхэгүй, аргагүй шуухалаше, удхатайшэ гэжэ тоолодохо ёһотой. Гол түлээ өөрингөө мэдэхэ зүйлүүд туйша бэшбэл иймэ байн.

Манай Санага нотогта наһатай болоһон зоноо тээбин, табайнар гэдэг. Тийхэдээ эсэггээ эсэгэй — абга таабай, эхынгээ эсэгэй — нагаса таабай, эхынгээ эхэй — нагаса тээбин, эсэггнээ эхэй — абга таабай гээд нэрлэдэг. Зүгөөр нүүлэй үеынхид бүлгыннэ юрэнхидөөл тээбин, табай гээсэдэг болоһонгоо агша. Миний элигээдэ Түхэндэ нэрлэдэг. Ахадэше тиймэ гэлсэгшэ, Түхэнэй зон манай эндишэ тээбин гэшыи зөөлөншөд болгожо гээхэ юм гү, тээбин гэдэг. Тус райондо, мүн манай Захааминда түрэл зоноо адлиханар нэрлэдэг. Жоошээни, эсэгээ — баабай, баабайнгаа эгшыи гү, али дүү басагадыи абгзыи, ахэйнь гү, али дүү хубууныи — абгай, эхэйнь гү — нийгин (Түхэндэ), эбгын (манайда), эгшыи гү, али дүү басагыи — нагэдэши, ахэйнь гү, али дүү хубууныи нагаса гэдэг. Ахайнгаа, абгайнгаа, нагасынгаа һамгадыи — эзы гү гэдэг. Эгшэ, абгзыи, нагэдэши-нарайнгаа үбгэдыи хурхаа гэдэг. Табай тээбинээр хубуунэйнгээ үхбүүе — аша, басага-найхыа — эзо гэнэ. Тон лэ иймэ гурмааар абгзыи хүн, нагэдэши хүн аханарайнгаа хүүгэдыи — ашанар, эхэнэр талынгаа хүүгэдыи — эзэнэр гэжэ нэрлэдэг.

Онсолон хэлээдэ, эсэггнээ түрэлхидыи абгай, абгзынэр (абга тала), эхынгээ түрэлхидыи (нагаса тала) нагаса, нагэдэши гээд хүндэлэн нэрлэдэг.

Һамганайнгаа гү, али үбгэ-нэйнгөө аха дүүныи, ала-нишыншыи өөргүй, аха гээшэ — ходоа ахай, ходоа гээшэ (миний ахай, эгшэ), хур дүү хубуун, хур дүү басган гээшэ. Нүүлэй сагта илангаа нилдээ нэрлэсэхэ ушар болоһонто байн. Ородоор нэрлэсэдэг болошоо хэбэртэй. Зүгөөр, ород дээрэ һамганайнгаа гү, али үбгэ-нэйнгөө түрэл зонине түд бүридэн али амларн нэрлэхээр үгэнүүдэй бин байһанинь мэдэжэ.

Гэгшыи буряад хэлэндэ:

манай тиймэ нэрэнүүд үгы гээд гомдожо лаше болохогүй бшуу. Байһан үндэһэн нэрэнүүд хадамуудта оройдооше харша бэшэ ха юм. Худе, худэгимнай гэгшээшэн ураг эльгэн болоһон зоноо тон лэ хүндэлдэгдэн. Энээндээ гадна эгшэ дүү хоёрнй (эмэтэй-шүүл) үхбүүд — бүлөөлэнгүүд, аха дүү хоёрой (эрэгтэйшүүл) уринэр-үеэлэнгүүд болодог.

Булэ ахай, булэ эгшэ, үеэлэ ахай, үеэлэ эгшэ гэгдэдэг. Бүлөөлэнгүүдтээ тараһан — бүлэнсэр, үеэлэнээ — хаялангүүд гэжэ мэтээр урайни сагтаа тоологдодог байгаа гүб даа.

Эдэ мэтээр буряад зоннай дордо ороһон заишалтай, бүлгыншэ сасуулжа үзэгдэл, нилдээгүй һонин байха жэшээтэйл.

Хурээ Эдэин райондо ажа-һуудад ахайндаа айлшалдагбиди. Тийхэдээ эдэнди зоной заншал хаража, заа-заа юумэ ажагалһанбиди. Һартуул үгсаатан гэгшэ гүб даа. Эмнй, аба гээд литературын хэлэн дээрэ хэлсэдэг юм. Гэгшыи эхэнэр хүниие ахай гэлсэдэг. Алише эхэнэрнэй тингээ нэрлэдэг, ахайнгаашэ, өөрингөөше һамгыи ахай гээд нэрлэхэ юм. Ахайга — абгай, эгшээ — адяа гэнэ. Адяа гэжэ эсэггнээ эгшэи бейл нэрлэхэ юм. Эхынгээ эгшэи нагаса ахэй, мүн лэ нагасынгаа һамгыи имэрхүүгээр нэрлэнэ. Эхынэ эгшэ, нагасын һамган гү, хэнэ нэрлэхэ юм, тон дүүтөр танк нэрлэхэ хүндэ ойлгосогүй байн.

Абныгаа ахэй гү, али дүү хубүүе баабай гэгшэ һонин байха юм. Сагаатай нотогта эгшээ адыа гэгбэл, Инзагатада ажагаа, Бургалтада убаһахай гэнэ. Дуулбартада буряад дүүдэ бүхидөө нагаса хүнөө нэгэ адлар нэрлэдэг хаш.

Хоридо ахаяа һамгантайн ахай, абгайхан, Эдэдэ — абгай, ахэй, Захаамин, Түхэндэ ахэй, эзы гэжэ байгаа, заримандаа тэд нөөргэ болоһон бэшэ дээ! Гайхал барахаар бэшэ юм бэлэ. Үргэн тоото уншагшад һамгандаа бэшэхэ, энэн туйша бэшү. Тэдэнтэйгэ гэнэн дуулин материалуудыи «Буряд нилдээ» газета толилохо бээ гэжэ ханагдана. Юундэб гээдэ хүмүүжүүлгын удхатай байха бшуу. Анханаал уг дамжаһан үндэһэн нэрэнүүдээр лэ түрэл али амларн нэрлэхээр үгэнүүдэй бин байһанинь мэдэжэ.

К. БАЛЬЖУРОВ, худоо бэшгүшэ.

Талада табар хүнэг, Худоодэ хэлтэги шанага, Голдо гуулин шанага.

Улха модо дархалин, Улаан залла заллаб. (Тэнгэри).

Хадын санаа Обхон-обхон гэжэ, Хадананай мангай Обог-обог гэжэ. (Үблэ сабылша).

Харгыгаар ябадаггүй аад, Ханкиндаг, Шэрэнээр ябадаггүй аад, Шэнкиндаг. (Телефон).

Ноогохон эшгэги Сагахан тархитай. (Мангир).

ОҢЬОН ҮГЭНҮҮД

Архи арбан харгытай, Тамхин табан харгытай. Архи үүһан хүн ааша эхэтэй. Айдар залуу бэеи архин хатуу дараха, Сэлмэг залуу һаһыи шэлтэй хара дараха. Шноо хонитой суг байхагүй, Архиша архитай суг байхагүй.

Ажал хэжэ айдар соло олодог, архи уужа үбшэ зоболон олодог. Гадар шарай Гэрэлдэ мэдэгдэхэ, Дотор шарай Архнда мэдэгдэхэ. С. Бабуевай суглуулбарһаа.

Талада табар хүнэг, Худоодэ хэлтэги шанага, Голдо гуулин шанага. (Нара).

Шүдгүй айлыһан эрхэдэ, Яһагүй мяха шанаа. (Хүхээй хүн).

Буутайнда буга дуудаа, Булагай эхиндэ гал гараа. (Тэнгэриг оудун, саклигаан).

Мүшэн шарагшан, Мүхэрэи ухагшан, Шыгы шарагшан, Шобхай улагшан. (Түймэр).

Хүлгүй аад, ябадаг, Гэргүй аад, шүбгэтэй. (Могой).

Хургашад суглуулбарһаа

ЛУУ ХҮН ХОЁР

(Басни)

Нэгэ холын нотогта [Норин дурдлаб: Булагта]

Үйлин урн байһан юм гү — Үндэр тэнгэриний Луу баян Эгээлэй зантай газарай Хүнтэй Эбэй ёһоор нүхэсэхэб гэжэ. Хамта ажаллана, Хамта амарна, — Хамга олзөөб Хубалданан абанг. «Хүн гэгшэ сэмгүй юм хаш. Худэлмэри ажалда

Харин зоосонхын энээндэ Хайшахан байгаа хаб! Үнэн сэхэ юм хаань, Үе наһаара нүхэсэхэб! Шалгаха юм байна», — гэжэ Луу

Шанга ханаа ханаалба. «Хани нүхэрнй! — гэжэ Хандаба ха Хунда — Алаа холын хизаараар Аяншалаад эрхэхэм. Хамга һан зоорие Хадгалуулхам шамдаа. Алта, мунгэн, эрдэни, Аргагүй хомерой элдэлин Хайраг ханза соом байха... Харин энэ үндэгэ Хамангаа шухаг юумэни —

Хаража хамгаалжа байгаарай. Ами наһанин энээхэн Адха соо багтахэ үндэгэн соо Арманайлагднхай юм лэ, — Аргагүй нарилжа байгаарай! Эгээлэй зантай газарай Хүнтэй Тэндээ хосорхоб!» — гэжэ Хэрээлэнһэн алтан сахаригтай Хэбэрг үндэгэ орхибо ха. Захагүй Баян Луугай Заамда мөрдөхотой ээргэ Хүн

Хилоо одоо хүндэгдэн. Хамга ханза хайрагайи Хэбэргыи үргэнэ, зоорини Хараба, үзэбэ һэн ха.

Һан зоориниң обтожо, һалганан шашэрһэн бээсээрэ Хадгалуулхан үндэгынэ Хаялаа үзэн нилалба.

Хүн Хүйтэй мурөөр олоһон Хүйхэр эхэ баялгитай болобо. Эгээл энээхэн үедэ Ээнини — Луу орожо ерзэб. Энэ басинимс хургаал болго, Эртэ дээрнэй нүхэрөө ойлог: Хорото, харага ашатаанда, Хомхой холбог амитада, Хара аймаа харашадта Хани нүхэр угаа холо!

Гунга ЧИМИТОВ.

ХЭН, ХААНА ОШОХОБ?

Севетск район.

Сентябрийн 10. Соёлой ба амаралтын городской парк. Ц. Сампиловай нэрэмжит урэн һайханай музейн худэлмэрлэгшэдэй эмхидхэн выставкэ үдэрэй 12 часһаа харуулагдаха. Энэл сагта үхбүүдтэ зориулагдаһан ноуудай «Дуратай ноумуд, дуратай уран зоболшо» гэнэн выставкэ нээгдэхэ. 14 часһаа үхбүүдтэ наадан эхилжэ. Духовой инстру-ментүүдэй оркестр 19 часһаа хүржэнэ наадаха. «Ритмы планетны» гэнэн диско-үдэшэ 20 час 30 минутһаа эхилжэ.

Сентябрийн 11. Соёлой ба амаралтын городской парк. Зунай ханын түгсхэлгэдэ зориулагдаһан нима эмхэнүүд үнэрлэгдэхэ: үдэрэй 12 часһаа «Поиски» гэнэн клубэй гэгшэ ноумуддаа нэлгэлсэхэ, андалдахэ; Ц. Сампиловай нэрэмжит урэн һайханай музейн худэлмэрлэгшэдэй эмхидхэн выставкэ энэл сагта харуулагдаха; «Тоодэйнууд, хабаяа туршаты» гэнэн конкурэ 16 часһаа үнэрлэгдэхэ; улсахоорондын конкурсуудай лауреат С. Архиповой концерт 16 часһаа эхилжэ; ВЛКСМ-эй ЦК-гай «Комсомольская правда» гэжэ

агитационно-уран һайханай поездын «Манай айлаан Узбекистан» гэнэн концерт 17 часһаа эхилжэ; Н. Рубцовоной зоохыи замда зориулагдаһан литературно-уран һайханай композици (хотын залуушуулай театр ба Ленкомпертын артист В. Борисов хабедана) үдэршин 19 часта болохо; үдэршин 20 час 30 минутһаа эстрадно-спортивна хатарай студи дискотека эмхидхэхэ.

Октябрьск район. Сентябрьн 11. «Юбилейный» гэжэ парк соо (43-дахы квартал) зунай ханыи түгсхэлгэдэ зориулагдаһан «Ритмы планетны» гэнэн выставкэ; пневматическа бугаар сагаалса мэрлэгдэхэ; дискотека истр ментүүдэй оркестрай хүржэнэ; «Круговорот» гэжэ вокально-инструментальна ансамблин концерт 12 часһаа эхилжэ; 14 часһаа лотерей наадагдаха; 16 часһаа Зуун Сибириин Гүрэнэй соёлой институт даунгай хатарай «Сибирский сувенир» гэжэ ардай ансамбль концерт харуулаха юм.